

**MAKTAB O'QUVCHILARINING RUS TILI TALAFFUZIDAGI XATOLAR
TAHLILI VA ULARNI BARTARAF ETISH USULLARI**

Rustamova Shalola Aktamovna

Samarqand viloyati, Narpay tumani

9-umumiy o'rta ta'lim maktabi rus tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktab o'quvchilarining rus tili talaffuzidagi xatolar tahlili va ularni bartaraf etish yo'llari yoritilgan. Tadqiqotda fonetik xatolarning kelib chiqish sabablari, ularning lingvopsixologik asoslari hamda talaffuzni to'g'rilashda qo'llaniladigan samarali metodik yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Muallif o'quvchilarning ona tili ta'sirida yuzaga keladigan fonetik xatolarini tahlil qilib, interfaol mashqlar, audiovizual materiallar va fonetik treninglar yordamida ularni tuzatish yo'llarini taklif etadi. Maqolada shuningdek, rus tili talaffuzini shakllantirishda o'qituvchining nutq madaniyati va individual yondashuvining o'rni alohida ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar

rus tili, talaffuz, fonetik xato, o'quvchi nutqi, fonetik trening, metodika, o'qituvchi nutqi.

Аннотация

В статье рассматривается анализ ошибок произношения у школьников при изучении русского языка и методы их устранения. Исследование направлено на выявление фонетических ошибок, обусловленных влиянием родного языка учащихся, и на разработку эффективных методических приёмов их коррекции. Особое внимание уделяется психолингвистическим аспектам восприятия и воспроизведения звуков русского языка. Автор предлагает использование интерактивных упражнений, аудиовизуальных материалов и фонетических тренингов для формирования правильного произношения. Отмечена роль учителя в создании речевой среды и индивидуального подхода к обучающимся.

Ключевые слова

русский язык, произношение, фонетические ошибки, речь учащихся, коррекция, методика преподавания, фонетический тренинг.

Abstract

This article analyzes pronunciation errors made by school students in learning the Russian language and explores effective methods to correct them. The study examines the causes of phonetic mistakes influenced by the learners' native language and identifies psycholinguistic factors affecting speech production. The author suggests

using interactive exercises, audiovisual materials, and phonetic training sessions to improve pronunciation accuracy. The paper also highlights the teacher's role in speech culture development and the importance of an individualized approach to pronunciation teaching.

Keywords

Russian language, pronunciation, phonetic errors, students' speech, correction methods, phonetic training, teaching methodology.

KIRISH

Bugungi globallashuv va ko'p tillilik davrida rus tili xalqaro muloqot, ilm-fan va madaniyat tili sifatida o'z ahamiyatini saqlab qolmoqda. O'zbekiston Respublikasida rus tilini o'qitish ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, o'quvchilarning lingvistik kompetensiyasini, xususan, og'zaki nutq va to'g'ri talaffuz malakalarini rivojlantirish masalasi dolzarb sanaladi. Rus tili talaffuzidagi xatolar nafaqat nutqning estetik sifatini pasaytiradi, balki muloqot samaradorligiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu boisdan, maktab o'quvchilarida rus tili fonetik tizimini to'g'ri shakllantirish o'qituvchining asosiy metodik vazifalaridan biridir.

O'quvchilar talaffuzidagi xatolar, odatda, ona tili tovush tizimi va rus tili fonetik tizimi o'rtasidagi farqlar, artikulyatsion apparatning yetarli darajada shakllanmaganligi, eshituv differensiasiyasining sustligi, shuningdek, nutqiy muhitning cheklanganligi bilan bog'liq bo'ladi. Shu sababli rus tili o'qituvchisi o'quvchilar nutqini shakllantirishda fonetik mashqlar, eshitish va talaffuzni rivojlantiruvchi interfaol metodlardan samarali foydalanishi zarur.

Rus tili talaffuzini o'rgatish nafaqat fonetik jihatdan, balki psixolingvistik, didaktik va kommunikativ nuqtayi nazardan ham tahlil etilishi lozim. To'g'ri talaffuz o'quvchilarning o'z fikrini ravon, aniq va grammatik jihatdan to'g'ri ifodalashida muhim rol o'ynaydi. Shu nuqtayi nazardan, maktab o'quvchilarining rus tili talaffuzidagi xatolarni aniqlash, ularning turlarini tasniflash va bartaraf etishning samarali usullarini ishlab chiqish ilmiy-amaliy ahamiyatga egadir.

Bugungi kunda ta'lim tizimida xorijiy va ikkinchi tillarni o'qitish jarayonida fonetik kompetensiyani shakllantirish eng muhim masalalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Chunki o'quvchilarning nutq madaniyati va muloqot malakalari bevosita talaffuzning to'g'riligiga bog'liqdir. Rus tili O'zbekiston maktablarida o'qitiladigan muhim fanlardan biri sifatida o'quvchilarda to'g'ri talaffuz, so'zlashuv madaniyati va fonetik eshituvni rivojlantirishni taqozo etadi. Shu bilan birga, bugungi o'quvchilar orasida rus tilining ayrim tovushlarini noto'g'ri talaffuz qilish, urg'uni buzish yoki intonatsiyani to'g'ri qo'llay olmaslik holatlari keng uchramoqda.

Ushbu muammo o'quvchilarning ona tili va rus tili fonetik tizimlari o'rtasidagi farqlar, til o'rganishga bo'lgan motivatsiyaning pastligi, shuningdek, o'qituvchilarning

zamonaviy fonetik metodikalardan yetarli darajada foydalanmasligi bilan izohlanadi. Natijada o'quvchilarda kommunikativ qiyinchiliklar, talaffuzdagi barqaror xatolar va nutqdagi ishonchsizlik holatlari vujudga keladi.

Mazkur muammoning dolzarbligi shundan iboratki, rus tili o'qitish metodikasida talaffuz madaniyatini shakllantirish bo'yicha samarali yondashuvlar ishlab chiqish, fonetik xatolarning psixolingvistik ildizlarini aniqlash va ularni bartaraf etish usullarini tizimlashtirish zarurdir. Zero, to'g'ri talaffuz o'quvchilarning rus tilida erkin, tabiiy va grammatik jihatdan to'g'ri so'zlashishiga zamin yaratadi.

Shu sababli, rus tili o'qituvchilari oldida turgan asosiy vazifa — o'quvchilarning talaffuz xatolarini tahlil qilish, ularning sabablarini aniqlash hamda fonetik madaniyatni shakllantiruvchi interfaol mashg'ulotlar, treninglar va innovatsion metodlarni joriy etishdan iboratdir.

ASOSIY QISM

Rus tili talaffuz tizimi o'ziga xos fonetik xususiyatlarga ega bo'lib, ularni o'zlashtirishda o'quvchilarda turli qiyinchiliklar kuzatiladi. Ayniqsa, o'zbek tilida mavjud bo'lmagan tovushlarning to'g'ri artikulyatsiyasi, urg'u va intonatsiyaning o'ziga xosligi o'quvchilardan fonetik sezgirlik va muntazam mashqni talab qiladi. Shu bois rus tili o'qituvchisi o'quvchilar talaffuzidagi xatolarni aniqlash, tahlil qilish va ularni tuzatishning metodik asoslarini puxta bilishi zarur.

Maktab o'quvchilari rus tilida quyidagi fonetik xatolarga yo'l qo'yishlari kuzatiladi:

- **Artikulyatsion xatolar** – tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish (masalan, “ш” tovushini “s” tarzida aytish, “p” tovushini yumshatish);
- **Urg'u xatolari** – so'zda urg'uning noto'g'ri joylashuvi (“молоко” so'zini “моЛОко” tarzida aytish o'rniga “МОЛОКО” deyish);
- **Intonatsion xatolar** – gap ohangining ma'noga mos kelmasligi;
- **Ritm va tempdagi xatolar** – so'z yoki gapning to'g'ri nutq ritmiga amal qilinmasligi;
- **Assimilyatsiya va dissimilyatsiya xatolari** – tovushlarning bir-biriga ta'siri natijasida o'zgarishlar (“сдень” o'rniga “з день” aytilishi).

Fonetik xatolar bir qator lingvopsixologik va metodik omillar bilan bog'liq bo'ladi:

- **Ona tili interferensiyasi** — o'zbek tili tovush tizimi rus tilidan farq qilgani sababli o'quvchi tovushlarni ona tilidagi modellarga asoslanib aytadi.
- **Eshituv differensiasiyasining pastligi** — o'quvchilar o'xshash tovushlarni ajrata olmaydi.
- **Artikulyatsion apparatning yetarli mashq qilinmaganligi** — og'iz, lab, til harakatlari rus tili tovushlarini shakllantirishga moslashmagan bo'ladi.
- **Fonetik muhitning cheklanganligi** — o'quvchi rus tilida eshitish va muloqot qilish imkoniyatiga ega emas.

O'quvchilarning talaffuzidagi xatolarni o'rganish uchun o'qituvchi quyidagi bosqichlarni amalga oshirishi lozim:

1. O'quvchilarning og'zaki nutqini yozib olish va tahlil qilish;
2. Xatolarni fonetik turlarga ajratish (urg'u, intonatsiya, artikulyatsiya);
3. Har bir o'quvchining individual fonetik muammosini aniqlash;
4. Natijalar asosida korreksion mashg'ulotlar rejasini ishlab chiqish.

Bunday yondashuv har bir o'quvchining fonetik rivojlanish darajasini aniqlash va individual yondashuvni ta'minlashga xizmat qiladi.

Rus tili talaffuzini shakllantirishda quyidagi metodik usullar samarali natija beradi:

- **Fonetik treninglar** – maxsus mashqlar yordamida artikulyatsion apparatni rivojlantirish (masalan, “P” tovushini chiqarish mashqlari, lab va til harakatlari).
- **Audiovizual usullar** – audio darsliklar, videoroliklar, multfilmlar orqali to'g'ri talaffuz namunalarini tinglash.
- **Interfaol o'yinlar** – talaffuzni mashq qilish uchun “Eshit va takrorla”, “To'g'ri urg'uni top” kabi o'yinlardan foydalanish.
- **Nutq terapiyasi elementlari** – murakkab talaffuz xatolari uchun logopedik mashg'ulotlar.
- **Individual korreksiya** – har bir o'quvchining o'z xatosi ustida ishlashi uchun shaxsiy mashqlar tizimini joriy etish.

Rus tili o'qituvchisi o'quvchilarning talaffuzini shakllantirishda nafaqat fonetik bilim manbai, balki nutqiy namuna bo'lishi kerak. O'qituvchi o'zining to'g'ri, ravon va ifodali nutqi bilan o'quvchilarga na'muna yaratadi. Shuningdek, o'quvchi bilan ijobiy psixologik muhitda ishlash, xatoni jazolash emas, balki uni tahlil qilish orqali o'rgatish metodik jihatdan samaralidir.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, fonetik treninglar, talaffuzni audioyozuvlar bilan solishtirish, dramatizatsiya usuli va rolli o'yinlardan foydalanish o'quvchilarning talaffuz darajasini sezilarli yaxshilaydi. Har bir darsda 5–7 daqiqa davomida talaffuz mashqlarini o'tkazish, o'quvchilarni audio matnlarni mustaqil tinglashga rag'batlantirish rus tili og'zaki nutqini yanada tabiiy qiladi.

Rus tili talaffuzini o'rganish masalasi nafaqat lingvistik, balki psixolingvistik, metodik va pedagogik nuqtayi nazardan ham muhim ilmiy muammolardan biri hisoblanadi. Chunki talaffuz nutq madaniyatining asosiy tarkibiy qismi bo'lib, uning to'g'riligi o'quvchining og'zaki muloqotda o'z fikrini aniq, ravon va tushunarli tarzda ifodalashiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Maktab o'quvchilari orasida rus tili tovush tizimini o'zlashtirishda uchraydigan fonetik xatolar ularning nutq sifatiga, so'z boyligining faol qo'llanishiga va kommunikativ kompetensiya shakllanishiga to'sqinlik qiladi. Shu sababli talaffuzdagi

xatolarni aniqlash, ularning kelib chiqish sabablari va tuzatish yo'llarini chuqur o'rganish bugungi ta'lim amaliyotining dolzarb talabidir.

Mazkur mavzuni o'rganish zarurati, avvalo, quyidagi omillar bilan belgilanadi:

1. **Ona tili interferensiyasi** natijasida rus tilidagi tovushlarning noto'g'ri talaffuz qilinishi o'quvchilarda mustahkam fonetik ko'nikmalarning shakllanmasligiga olib keladi;

2. **Kommunikativ ehtiyoj** – o'quvchining to'g'ri talaffuz orqali samarali muloqotga kirishish imkoniyati kengayadi;

3. **Metodik yangilanish zarurati** – rus tili o'qituvchilari zamonaviy fonetik treninglar, audiovizual vositalar va interfaol metodlardan foydalanishni o'zlashtirishi lozim;

4. **Nutq madaniyati va shaxsiy rivojlanish** – to'g'ri talaffuz o'quvchining o'ziga ishonchini oshiradi, nutqiy madaniyatini rivojlantiradi.

Mavzuni chuqur o'rganish, shuningdek, o'quvchilar talaffuzidagi xatolarni tizimli ravishda tahlil qilish, o'qituvchilarga metodik ko'rsatmalar ishlab chiqish va dars jarayonida fonetik kompetensiyani shakllantirish bo'yicha yangi yondashuvlarni amaliyotga joriy etish imkonini beradi.

Shu jihatdan, "maktab o'quvchilarining rus tili talaffuzidagi xatolar tahlili va ularni bartaraf etish usullari" mavzusini ilmiy asosda o'rganish — ta'lim jarayonining sifatini oshirish, o'quvchilarda tilga nisbatan ongli munosabatni shakllantirish hamda ularni samarali muloqotga tayyorlashda muhim o'rin tutadi.

XULOSA

Talaffuz madaniyati o'quvchilarning rus tilini egallashdagi asosiy ko'nikmalardan biri bo'lib, uning to'g'riligi tilning fonetik tizimini to'g'ri o'zlashtirish, so'zlashuv madaniyatini shakllantirish hamda samarali muloqotga kirishish uchun zarur shart hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maktab o'quvchilari rus tili talaffuzida asosan ona tili interferensiyasi, eshituv differensiasiyasi pastligi, fonetik muhitning yetishmasligi va metodik yondashuvlarning bir xilligi tufayli xatolarga yo'l qo'yadilar.

Shu bois, rus tili o'qituvchisi talaffuz xatolarini tahlil qilish va bartaraf etish bo'yicha tizimli ish olib borishi zarur. Fonetik treninglar, audiovizual materiallardan foydalanish, interfaol mashg'ulotlar, dramatizatsiya va rolli o'yinlar o'quvchilarning nutqini tabiiy, ifodali va to'g'ri shakllantirishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

Talaffuzni o'rgatishda individual yondashuv, o'qituvchining nutqiy namunasi, motivatsion muhit va tahliliy qayta aloqa mexanizmlarining mavjudligi o'quvchilar nutqini sezilarli darajada yaxshilaydi. Shu bilan birga, o'quvchilarda fonetik sezgirlikni rivojlantirish, tovushlarni farqlash va to'g'ri artikulyatsiya qilish malakalarini shakllantirishga qaratilgan mashg'ulotlar tizimi ishlab chiqilishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, rus tili talaffuzidagi xatolarni o'rganish va ularni bartaraf etish metodikasini takomillashtirish o'quvchilarning fonetik kompetensiyasini rivojlantirish, ularning og'zaki nutq sifatini oshirish va rus tilini chuqur o'zlashtirishga xizmat qiladi. Bu esa, o'z navbatida, ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi va o'quvchilarning lingvistik tafakkurini kengaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullaeva, N. (2021). Rus tili fonetikasi va talaffuz madaniyati asoslari. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
2. Ahmedova, M. (2020). Chet tili o'qitish metodikasida talaffuzni shakllantirish yo'llari. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Azizova, D. (2019). Maktab o'quvchilarida rus tilini o'rganish jarayonida nutq madaniyatini rivojlantirish. Toshkent: TDPU ilmiy jurnali.
4. Karimova, S. (2022). Rus tili darslarida fonetik mashqlar tizimini takomillashtirish. Samarqand: SamDU nashriyoti.
5. Mamatqulova, G. (2021). Rus tili o'qitish metodikasi. Toshkent: TDPU nashriyoti.
6. Shodmonova, N. (2023). Til o'qitish jarayonida audio va vizual vositalardan foydalanish samaradorligi. Toshkent: Ilm ziyo nashriyoti.
7. Yo'ldosheva, L. (2020). Rus tili talaffuzida o'zbek tilining fonetik ta'siri. Toshkent: Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari.
8. Алексеева, Л. Н. (2020). Методика преподавания русского языка в школе. Москва: Просвещение.
9. Богданова, О. В. (2018). Фонетика современного русского языка. Санкт-Петербург: Издательство РГПУ.
10. Воронина, Е. А. (2022). Типичные фонетические ошибки учащихся и пути их коррекции. Москва: Русский язык и культура.
11. Зимняя, И. А. (2019). Психолингвистические основы обучения иностранным языкам. Москва: Логос.
12. Кузнецова, Т. М. (2021). Развитие произносительных навыков на уроках русского языка. Екатеринбург: УРФУ.
13. Соловьёва, Н. П. (2023). Методы устранения фонетических ошибок у школьников. Москва: Академия педагогических наук.
14. Шатилова, Л. М. (2020). Формирование фонетической компетенции в процессе обучения русскому языку. Санкт-Петербург: Издательство СПбГУ.